

Felsefe Kavramları Sözlüğü

"E" Harfi

- 1. Ebedi Dönüş:** Nietzsche felsefesinde evrenin, zamanın ve yaşamdaki tüm olayların sonsuz bir döngü içinde birebir aynı şekilde tekrar ettiği varsayımı.
- 2. Ebediyet (Sonsuzluk):** Zamanın ötesinde olma, başı ve sonu olmama durumu; genellikle Tanrı'ya atfedilen nitelik.
- 3. Edim (Akt/Eylem):** Bilinçli bir öznenin bir amaca yönelerek gerçekleştirdiği faaliyet; kuvveden (potansiyel) fiile (aktüel) geçiş.
- 4. Edimsel (Aktüel):** Sadece bir imkân veya potansiyel olarak kalmayıp, bilfiil gerçekleşmiş, varlık kazanmış olan.
- 5. Edimselleşme:** Bir varlığın özünde gizil (potansiyel) olarak taşıdığı yeteneklerini ve doğasını gerçekleştirme süreci.
- 6. Edilgen (Pasif):** Kendi başına eylemde bulunmayan, etkileyen değil dışarıdan gelen bir etkiye maruz kalan.
- 7. Edilgenlik (Pasivite):** Bir dış gücün veya eylemin nesnesi olma durumu; insanın kendi iradesini kullanamaması.
- 8. Efsane (Mit):** Doğal veya doğaüstü olayları, dünyanın yaratılışını sembolik ve hayali bir dille anlatan geleneksel anlatı.
- 9. Ego (Ben/Benlik):** Bilincin merkezi; bireyin kendini dünyadan ve diğer insanlardan ayırarak hissettiği kimlik.
- 10. Egoizm (Bencillik):** Bireyin her türlü ahlaki veya pratik eyleminde yalnızca kendi çıkarını gözetmesini savunan yaklaşım.
- 11. Egoantrizm (Benmerkezcilik):** Dünyayı ve diğer insanları sadece kendi bakış açısından, kendi ihtiyaçları etrafında algılama durumu.
- 12. Egzistans (Varoluş):** Somut, tekil ve şu anda var olan insanın bilincinde olduğu kendi yaşam gerçeği (Öz'ün zıttı).
- 13. Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk):** İnsanda "varoluşun özden önce geldiğini", insanın hiçbir belirlenmiş doğası olmadığını ve kendi özgür seçimleriyle kendi özünü yarattığını savunan felsefe akımı.
- 14. Eidetik (Öze Ait):** Husserl'in fenomenolojisinde nesnelere tesadüfi özelliklerine değil, onların değişmez "özlerine" ait olan.
- 15. Eidetik İndirgeme:** Fenomenolojide, bir nesnenin varoluşunu ve rastlantısal özelliklerini paranteze alıp (yok sayıp) sadece onun "ne olduğunu" (saf özünü) kavramaya çalışma yöntemi.
- 16. Eklektizm (Seçmecilik):** Farklı felsefi sistemlerden, inançlardan veya teorilerden birine uygun olan parçaları seçip yeni bir sistem oluşturma tutumu.
- 17. Ekoloji:** Canlıların birbirleriyle ve cansız çevreleriyle olan etkileşimini inceleyen alan.
- 18. Ekolojik Etik (Çevre Etiği):** İnsanın doğaya, hayvanlara ve ekosisteme karşı ahlaki sorumluluklarını araştıran uygulamalı etik dalı.
- 19. Ekonomi Politik:** Ekonomi ve siyasetin birbirini nasıl şekillendirdiğini, üretim araçlarının mülkiyetini ve sınıfsal ilişkileri inceleyen disiplin.
- 20. Ekstaz (Kendinden Geçme):** Mistik felsefede ve tasavvufta aklın sınırlarını aşarak ruhun Tanrı'yla veya evrensel bütünle doğrudan birleşme hissi yaşadığı aşkın durum.
- 21. Elea Okulu:** Parmenides ve Zenon'un temsil ettiği, varlığın tek, değişmez, bölünmez ve sonsuz olduğunu savunan; hareketi ve değişimi bir yanılsama olarak gören antik felsefe okulu.
- 22. Eleştiri (Kritik):** Bir felsefi sistemin, kavramın veya sanat eserinin sınırlarını, temellerini ve geçerliliğini akılcı bir süzgeçten geçirme faaliyeti.
- 23. Eleştirel Düşünme:** Bilgiyi pasif olarak kabul etmek yerine sorgulayan, argümanların mantıksal tutarlılığını analiz eden rasyonal zihinsel süreç.
- 24. Eleştirel Felsefe:** Immanuel Kant'ın kendi felsefesine verdiği isim; insan aklının

neyi bilip neyi bilemeyeceğini, sınırlarını dogmatizme düşmeden araştırması.

25. Eleştirel Teori: Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından kurulan, kapitalizmi, modern araçsal aklı ve kültür endüstrisini insanın özgürleşmesi hedefiyle analiz eden Marksist kökenli teori.

26. Elitizm (Seçkincilik): Toplumun siyasi, kültürel veya entelektüel olarak azınlık bir seçkin grup tarafından yönetilmesi veya yönlendirilmesi gerektiğini savunan görüş.

27. Emanasyon (Südur/Taşma): Plotinos felsefesinde evrenin Tanrı (Bir) tarafından yoktan yaratılmadığını, onun sonsuzluk ve mükemmelliğinden güneşin ışınları gibi taşıyıcı olarak meydana geldiğini savunan görüş.

28. Emek: Karl Marx felsefesinde insanın doğayı değiştirirken kendini de inşa ettiği temel etkinlik; kapitalizmde sömürülen üretim gücü.

29. Empati (Duygudaşlık): Bir başkasının duygusal, varoluşsal veya psikolojik durumunu, kendini onun yerine koyarak içsel olarak anlayabilme yetisi.

30. Empirik (Deneyisel): Yalnızca duyu organlarıyla algılanabilen, deneye, gözleme ve dış dünyadaki olgulara dayanan bilgi.

31. Empirizm (Deneycilik): Zihnin doğuştan hiçbir bilgi barındırmadığını (Tabula Rasa) ve tüm insan bilgisinin nihai kaynağının duyu deneyimleri olduğunu savunan öğretisi.

32. Empiriokritisizm: Ernst Mach'ın öncülük ettiği, bilimi her türlü metafizik kavramdan (mutlak uzay/zaman, nedensellik vb.) arındırıp sadece saf duyuların (deneyimin) mantıksal analizi hâline getirmeyi amaçlayan akım.

33. En-soi (Kendinde-Varlık): Jean-Paul Sartre felsefesinde bilinci olmayan, dış dünyanın ve nesnelerin salt oldukları gibi kaskatı ve değişmez var olma durumu.

34. Endişe (Kaygı/Angst): Kierkegaard ve Heidegger gibi varoluşçularda, belirli bir nesneden korku değil; insanın hiçlik, özgürlük ve kendi varoluşsal sorumluluğu karşısında hissettiği derin ruhsal bunalı.

35. Endüksiyon (Tümevarım): Özel, tekil gözlemlerden ve ampirik verilerden yola çıkarak genel bir yasaya veya genellemeye ulaşma

şeklindeki mantıksal akıl yürütme.

36. Enerji: Doğada var olan dönüşebilme, iş yapabilme ve eyleme geçebilme gücü; Aristotelesçi "potansiyel" kavramının fizikteki karşılığı.

37. Enformasyon (Bilgi): Ham verilerin (data) işlenmiş, organize edilmiş ve özne için anlamlı hâle getirilmiş biçimi.

38. Enstrümantalizm (Araçsalcılık): John Dewey gibi pragmatistlerin savunduğu; bilimsel kuramların gerçeğin mutlak kopyaları değil, sadece doğayı kontrol etmemize yarayan kullanışlı zihinsel aletler/araçlar olduğu görüşü.

39. Entelekt (Anlık/Zihin): İnsanın duyusal olanın ötesine geçerek soyutlama yapabilme, düşünme, kavrama ve felsefi anlam çıkarma yetisi.

40. Entelektüalizm (Akılcılık/Aklıçılık): İnsan eylemlerinde, ahlakta veya bilgide aklın duygulara ve iradeye göre her zaman üstün ve yönlendirici olduğunu savunan tutum.

41. Entelektüel (Aydın): Yalnızca uzmanlık bilgisine sahip olan değil, fikirleri, eleştirel duruşu ve değerleriyle topluma yön verebilen kişi.

42. Entelekhia: Aristoteles felsefesinde bir varlığın kendi amacına (telos) veya formuna ulaşarak tamamlanması, olgunlaşması ve en yetkin hâline gelmesi durumu.

43. Entropi: Fiziksel ve bilgi kuramsal bir sistemde düzenin bozulması, rastlantısallığın ve karmaşanın artması; zamanın geri döndürülemez ilerleyişini anlatan terim.

44. Entüzyazm (Coşku): İlahi bir ilhamla veya büyük bir estetik/felsefi ideale dolup aklın kontrolünü aşan güçlü bir ruhsal heyecan duyma hâli.

45. Epifenomen (Gölge Olay): Kendi başına nedensel bir gücü olmayan, ancak başka bir temel olayın (örneğin beyin süreçlerinin) yan ürünü olarak ortaya çıkan ikincil olgu.

46. Epifenomenalizm: Zihnin ve bilincin, beynin fiziksel süreçlerinin sadece bir yan ürünü (gölgesi) olduğunu ve bedeni fiziksel olarak etkileyemeyeceğini savunan zihin felsefesi teorisi.

47. Epikürcülük: Epiküros'un kurduğu, ha-

yatın asıl amacının acıdan kaçınmak ve ruhsal dinginliğe (ataraksia) ulaşmak olduğunu, evrenin ise atomlardan ibaret olduğunu savunan antik felsefe okulu.

48. Episteme (Bilgi): Antik Yunan'da sıradan inancın veya sanının (doxa) aksine, temellenirilmiş, kesin, rasyonel ve bilimsel bilgi.

49. Epistemik: Bilgiyle, bilginin kaynağıyla ve doğrulanmasıyla ilgili olan durumlara verilen sıfat.

50. Epistemoloji (Bilgi Felsefesi): Bilginin ne olduğunu, kaynağını, sınırlarını, doğruluk ölçütlerini ve nesnesiyle olan ilişkisini inceleyen temel felsefe disiplini.

51. Epistemolojik Kopuş: Gaston Bachelard'ın tanımıyla, bilimin düz ve sürekli bir birikimle değil, eski bilimsel kavramlardan ve gündelik düşünüşten radikal bir şekilde koparak ilerlediğini ifade eden kavram.

52. Epokhe (Askıya Alma/Çekimserlik): Antik Kuşkucularda (Septikler) gerçeğin bilinemeyeceği gerekçesiyle her türlü yargıdan kaçınma; Husserl fenomenolojisinde ise nesnenin dış dünyadaki varlığını geçici olarak "paranteze alma" işlemi.

53. Erdem (Arete): İnsanın veya bir nesnenin ahlaki mükemmelliği, kendi amacına (özüne) en uygun, doğru ve iyi eylemde bulunma yetkinliği.

54. Erdem Etiği: Eylemin sonucuna veya kurallara değil, eyleyen kişinin karakterine, erdemlerine (cesaret, adalet, ölçülülük) ve nasıl bir insan olması gerektiğine odaklanan ahlak felsefesi.

55. Erek (Telos/Amaç): Bir eylemin, sürecin veya doğadaki bir varoluşun ulaşmayı hedeflediği nihai sonuç veya içsel amaç.

56. Ereksel Neden (Final Cause): Aristoteles'te bir şeyin "ne için" veya "hangi amaca yönelik" meydana geldiğini açıklayan dördüncü neden.

57. Ereksellik (Teleoloji): Evrendeki her şeyin rastgele değil, belirli bir amaca veya plana doğru ilerlediğini savunan felsefi ilke.

58. Eristik: Antik Yunan'da, hakikati bulmaktan ziyade tartışmayı ne pahasına olursa olsun kazanmayı amaçlayan safsataya dayalı tartışma sanatı.

59. Eros (Aşk/Arzu): Platon'da duyusal dünyadan İdealar dünyasına, güzele ve hakikate doğru duyulan felsefi çekim ve tutku.

60. Esaret (Kölelik): İnsanın kendi aklı, iradesi veya eylemleri üzerinde bir başka kişi, kurum veya tutkuları tarafından egemenlik kurulması durumu.

61. Esas (Öz/Töz): Bir varlığı o varlık yapan, ondan çıkarıldığında varlığın kendi olmaktan çıkacağı en temel ve değişmez nitelik.

62. Esenlik (Huzur): Kişinin hem bedensel hem de ahlaki/ruhsal olarak tam bir denge, tatmin ve güven içinde olma durumu (Eudaimonia'nın pratik yansıması).

63. Eser (Yapıt): Bir filozofun veya sanatçının kendi düşünsel emeğini ve yaratıcılığını somutlaştırdığı ürün.

64. Esin (İlham): Sanatçının veya düşünürün zihninde rasyonel çaba olmaksızın, sezgisel veya aniden parlayan yaratıcı düşünce.

65. Estetik (Güzellik Felsefesi): Güzeli, yüceyi, sanatın doğasını, sanat eserini ve estetik hazzı felsefi olarak inceleyen disiplin.

66. Estetik Değer: Bir nesnenin veya sanat eserinin izleyicide uyandırdığı güzellik, yücelik veya uyum gibi niteliklerin bütünü.

67. Estetik Tavrı: Bir nesneye pratik bir çıkar veya fayda götmeksizin, tamamen o nesnenin kendi güzelliğinden haz almak amacıyla yönelme durumu.

68. Estetik Yargı: Kant'ta "Bu güzeldir" gibi, mantıksal veya ahlaki olmayan, kişisel bir beğeniye dayanan ancak evrensel bir geçerlilik talep eden hüküm.

69. Estetizm: Sanatın ahlaki, politik veya toplumsal bir mesaj verme zorunluluğu olmadığını, "sanatın sadece sanat için" olduğunu savunan yaklaşım.

70. Eşduyum (Semapati): Empatiden farklı olarak, başkasının acısını hissetmenin ötesinde onunla aynı duyguyu bizzat yaşama ve ona acıma durumu.

71. Eşitlik: İnsanların hukuk, fırsat veya değer bakımından herhangi bir ayrıcalığa tabi tutulmadan aynı konumda olması ahlaki/siyasi ilkesi.

72. Eşitlikçilik (Egaliteryanizm): Toplumda servetin, gücün ve statünün tüm bireyler ara-

sında adil ve eşit dağıtılması gerektiğini savunan politik felsefe.

73. Eşitsizlik: Rousseau'nun temel eserine konu olan, insanların mülkiyetin ve uygarlığın gelişmesiyle doğa durumundaki eşitliklerini kaybederek sömürü düzenine geçmeleri.

74. Eşzamanlılık (Senkronizasyon): Olayların nedensel bir bağ olmaksızın aynı zaman diliminde anlamlı bir şekilde birlikte gerçekleşmesi (Jung'un kavramı).

75. Etik (Ahlak Felsefesi): İnsan eylemlerinin temelindeki iyi, kötü, doğru, yanlış gibi değer yargılarını ve ahlaki ilkeleri teorik olarak inceleyen disiplin.

76. Etik Görecelik (Relativizm): Evrensel veya nesnel ahlaki doğruların olmadığını, neyin "iyi" veya "kötü" olduğunun kişiye, kültüre ve zamana göre değiştiğini savunan görüş.

77. Etik İdealizm: Ahlaki değerlerin (İyi İdeası gibi) insan zihninden bağımsız, kusursuz ve aşkın bir gerçekliğe sahip olduğunu öne süren yaklaşım.

78. Etik Natüralizm: Ahlaki ifadelerin ("X iyidir") doğadaki somut olgularla (örneğin insanın haz alması veya sağlığı) gözlemlenip açıklanabileceğini savunan öğretisi.

79. Etik Nihilizm: Hiçbir eylemin doğası gereği ahlaken iyi veya kötü olmadığını, ahlaki değerlerin temelsiz birer yanılsama olduğunu savunan aşırı inkârcı görüş.

80. Etik Non-natüralizm: "İyi" gibi ahlaki kavramların doğal veya bilimsel özelliklere indirgenemeyeceğini, iyi olmanın basit, analiz edilemez ve özgün bir özellik (G.E. Moore) olduğunu savunan görüş.

81. Etken (Fail): Mantıkta ve ontolojide bir eylemi gerçekleştiren, nedeni yaratan ve olaya yön veren özne/unsur.

82. Etki (Efekt): Nedensellik ilişkisinde "neden" in varlığı sonucunda zorunlu olarak ortaya çıkan sonuç veya değişim.

83. Etkileşimcilik (İnteraksiyonizm): Descartes'ta beden (madde) ve zihin (ruh) gibi birbirinden ayrı iki farklı tözün beyindeki kotalaksı bez üzerinden birbirlerini karşılıklı etkilediği kuramı.

84. Etkilenim (Affection): Spinoza'da bed-

nin veya zihnin, dış dünyadan aldığı etkiler sonucunda bir hâlden başka bir hâle geçmesi (neşe veya kedere sürüklenmesi).

85. Etkin (Aktif): Eylemde bulunan, potansiyelini gerçeğe dönüştüren, edilgen olmayan; yaratan veya başlatan.

86. Etkin Akıl (Aktif Akıl): Aristoteles ve İbn Rüşd felsefesinde insan zihnindeki potansiyel bilme yetisini harekete geçirip kavramları anlamasını sağlayan evrensel/ilahi aydınlatıcı güç.

87. Eudaimonia: Antik Yunan'da ve Aristoteles'te insanın potansiyelini gerçekleştirerek erdemli bir hayat sürmesi sonucunda ulaşılan "en yüksek iyi", derin mutluluk ve gelişkinlik hâli.

88. Eudaimonizm (Mutlulukçuluk): Ahlaki eylemlerin temel ve tek amacının mutluluğa (Eudaimonia'ya) ulaşmak olduğunu savunan etik teori.

89. Evren (Kozmos/Alem): Uzay ve zaman içinde var olan tüm maddelerin, enerjilerin, gök cisimlerinin ve nedensellik bağlarının oluşturduğu mutlak bütünlük.

90. Evrenbilim (Kozmoloji): Evrenin kökenini, yapısını, geçirdiği evrimi ve geleceğini bütünsel bir sistem olarak felsefi ve fiziksel açıdan inceleyen alan.

91. Evrensel (Universal): Bütün zamanlar, kültürler ve bireyler için geçerli olan, tekillik ve görece barındırmayan genel kural, kavram veya doğru.

92. Evrensel Doğrular: Platon'un İdeaları veya ahlaki dogmalar gibi, zamana ve mekâna göre değişmeden her yerde geçerli olduğuna inanılan mutlak hakikatler.

93. Evrenselcilik (Universalizm): İnsanlığın farklılıklarının ötesinde, herkesi kapsayan tek bir hakikatin, ahlak yasasının veya siyasi değerlerin (örneğin İnsan Hakları) olması gerektiğini savunan yaklaşım.

94. Evrenselleştirilebilirlik: Kant ahlakının temel ilkesi; bir eylemin ahlaki (doğru) sayılabilmesi için, o eylemin kuralının herkes tarafından bir doğa yasası gibi uygulanmasını aklın çelişkiye düşmeden isteyebilmesi şartı.

95. Evrim: Canlı türlerinin veya felsefi sistemlerin uzun zaman dilimleri içerisinde basitten karmaşığa doğru değişerek gelişmesi

süreci.

96. Evrimsel Epistemoloji: İnsanın bilgi edinme yetilerinin, bilincin ve zihnin de tıpkı fiziksel organlar gibi doğal seçim süreciyle evrimleşerek şekillendiğini savunan bilgi kuramı.

97. Eylem (Aksiyon/Pratik): Yalnızca teorik bir düşünce olmayan, ahlaki, politik veya pratik bir amaç doğrultusunda dış dünyaya müdahale eden eyleyiş (Praksis).

98. Eylem Felsefesi: Eylemin doğasını, "dav-

ranış"tan farkını, özgür irade, niyet, nedensellik ve sorumluluk gibi kavramlarla ilişkisini çözümleyen alan.

99. Eylemsizlik (Atalet): Cisimlerin veya düşünce yapılarının, dışarıdan veya içeriden bir güç uygulanmadığı sürece mevcut durumlarını koruma ve değişime direnme eğilimi.

100. Eytışim (Diyalektik): Karşıtların, çelişkilerin (Tez-Antitez) çatışarak yeni ve daha üst bir duruma (Sentez) ulaşmasıyla düşüncenin veya tarihin ilerleyişini sağlayan mantıksal ve ontolojik yöntem.